

①

From: Mr. Faruqi <faruqi@nde.vsnl.net.in>
To: Muhammad Suhail Umar <iqbalacd@lhr.comsats.net.pk>
Date: Thursday, April 20, 2000 11:17 AM
Subject: Selections from Iqbal (Urdu)

4/22/00

My Dear Muhammad Suhayl Umar, Salam alaikum. I was in Delhi these last 2 weeks for treatment & consultations. I utilised my free time to finalise my Iqbal selection.

I enclose the list as an Urdu file, generated on InPage Professional. If you have any version of InPage from 1.7 upwards, you shd have no difficulty in opening the attachment. To make doubly sure, I'll send you a hard copy by post as well.

With just 2 exceptions, I have selected full nazms or ghazals. The exceptions are indicated in the list. They are: I have omitted Part 3 of "Javed Se", page 602, & Parts 2 & 3 of "Iblis ki Majlis-e Shura", pages 709-712.

I arrived at the selection by making two back to back readings of the whole Kulliyat, followed by four more readings at a more leisurely pace. The total number of items is 183. This is the best of Iqbal as far as I can determine. I hope you'll find it comprehensive & representative.

With best regards, Yours,
Shamsur Rahman Faruqi.

My Dear Muhammad Suhayl Umar,

I find now that in spite of my best care, I repeated the no. 68 with the result that the numbering is wrong after 68, and the total number of pieces should be 184, not 183. Sorry for the error.

Yours, with best regards,

شامسور رحمان فاروقی

(2)

انتخاب کلیات اقبال (اردو)

از شمس الرحمن فاروقی

(انتخاب مبنی بر "کلیات اقبال" مطبوعہ اقبال اکادمی، لاہور، ۱۹۹۷ء)

- ۱۔ ہمالہ، ۵۳ تا ۵۱
۲۔ مرزا غالب، ۵۵ تا ۵۷
۳۔ ایک مکڑا اور مکھی، ۶۱ تا ۶۱
۴۔ ایک پہاڑ اور گلہری، ۶۱ تا ۶۲
۵۔ بچے کی دعا، ۶۵ تا ۶۶
۶۔ ہمدردی، ۶۶
۷۔ ماں کا خواب، ۶۷ تا ۶۸
۸۔ خفنگان خاک سے استفسار، ۶۹ تا ۷۱
۹۔ آفتاب، ۷۲ تا ۷۵
۱۰۔ شمع، ۷۵ تا ۷۸
۱۱۔ گل پڑمردہ، ۸۳
۱۲۔ ماہ نو، ۸۵ تا ۸۶
۱۳۔ زہد اور زندگی، ۹۱ تا ۹۳
۱۴۔ موج دریا، ۹۴
۱۵۔ تصویر درو، ۹۸ تا ۱۰۳
۱۶۔ ہندوستانی بچوں کا قومی گیت، ۱۱۳ تا ۱۱۴
۱۷۔ داغ، ۱۱۵ تا ۱۱۷
۱۸۔ غزل (کہوں کیا آرزوے بے دلی مجھ کو کہاں تک ہے)، ۱۲۸ تا ۱۲۹
۱۹۔ حقیقت حسن، ۱۳۸
۲۰۔ سوامی رام تیرتھ، ۱۳۹ تا ۱۴۰
۲۱۔ طلبہ علی گڑھ کالج کے نام، ۱۴۰
۲۲۔ کلی، ۱۴۳ تا ۱۴۴
۲۳۔ چاند اور تارے، ۱۴۴ تا ۱۴۵
۲۴۔ عاشق ہرجائی، ۱۴۸ تا ۱۵۰
۲۵۔ انسان، ۱۵۲ تا ۱۵۳
۲۶۔ جلوہء حسن، ۱۵۳ تا ۱۵۴
۲۷۔ پیام عشق، ۱۵۵ تا ۱۵۶
۲۸۔ فراق، ۱۵۷
۲۹۔ عبدالقادر کے نام، ۱۵۸
۳۰۔ صقلیہ، ۱۵۹ تا ۱۶۰
۳۱۔ غزل (زندگی انساں کی اک دم کے سوا کچھ بھی نہیں)، ۱۶۱
۳۲۔ غزل (یوں تو اے بزم جہاں دلکش تھے ہنگامے ترے)، ۱۶۵
۳۳۔ مارچ سنہ ۱۹۰۷ء (زمانہ آیا ہے بے ججائی کا عام دیدار یار ہوگا)، ۱۶۶ تا ۱۶۸
۳۴۔ بلاد اسلامیہ، ۱۷۱ تا ۱۷۳
۳۵۔ ستارہ، ۱۷۳
۳۶۔ دو ستارے، ۱۷۴
۳۷۔ گورستان شاہی، ۱۷۴ تا ۱۷۹
۳۸۔ فلسفہء غم، ۱۸۲ تا ۱۸۴
۳۹۔ پھول کا تحفہ عطا ہونے پر، ۱۸۵
۴۰۔ رات اور شاعر، ۲۰۰ تا ۲۰۱
۴۱۔ سیر فلک، ۲۰۳ تا ۲۰۴
۴۲۔ نصیحت، ۲۰۴ تا ۲۰۵
۴۳۔ رام، ۲۰۵
۴۴۔ شمع اور شاعر، ۲۱۰ تا ۲۲۲

۲۴۵- حضور رسالت مآب صلی اللہ علیہ وسلم میں، ۲۲۲ تا ۲۲۵

۲۴۶- نوید صبح، ۲۲۰ تا ۲۲۱

۲۴۷- فاطمہ بنت عبد اللہ، ۲۲۳ تا ۲۲۲

۲۴۸- شبنم اور ستارے، ۲۲۲ تا ۲۲۵

۲۴۹- میں اور تو (مذاق دید سے نا آشنا نظر ہے مری)، ۲۲۸

۲۵۰- شبلی وحالی، ۲۵۰

۲۵۱- ارتقا، ۲۵۱

۲۵۲- صدیق، ۲۵۲ تا ۲۵۳

۲۵۳- تہذیب حاضر، ۲۵۳

۲۵۴- والدہ مرحومہ کی یاد میں، ۲۵۴ تا ۲۶۶

۲۶۶- شعاع آفتاب، ۲۶۶ تا ۲۶۷

۲۶۷- فردوس میں ایک مکالمہ، ۲۶۷ تا ۲۵۲

۲۵۷- پیوستہ ترہ شجر سے امید بہار رکھ، ۲۷۷ تا ۲۸۷

۲۵۸- پھول، ۲۷۸ تا ۲۹۷

۲۵۹- شیکسپیر، ۲۷۹ تا ۲۸۰

۲۶۰- میں اور تو (نہ سلیقہ مجھ میں کلیم کا نہ قرینہ تجھ میں خلیل کا)، ۲۸۰

۲۶۱- خضر راہ، ۲۸۳ تا ۲۹۶

۲۶۲- طلوع اسلام، ۲۹۷ تا ۳۰۷

۲۶۳- غزل (نالہ ہے بلبل شوریدہ ترا خام ابھی)، ۳۱۰ تا ۳۱۱

۲۶۴- غزل (پھر باد بہار آئی اقبال غزل خواں ہو)، ۳۱۲

۲۶۵- غزل (کبھی اے حقیقت منتظر نظر آلباس مجاز میں)، ۳۱۲ تا ۳۱۳

تبانگ درآ تمام شد

۲۶۶- اٹھ کہ خورشید کا سامان سفر تازہ کریں، ۳۲۷

۲۶۷- پھول کی پتی سے کٹ سکتا ہے ہیرے کا جگر، ۳۲۲

۲۶۸- میری نواے شوق سے شور حریم ذات میں، ۳۲۵

۲۶۸- اگر کج رو ہیں انجم آسماں تیرا ہے یا میرا، ۳۳۶

۲۶۹- رباعی (ترے شمشے میں سے باقی نہیں ہے)، ۳۳۶

۲۷۰- گیسو سے تاب دار کو اور بھی تاب دار کر، ۳۳۷ تا ۳۳۸

۲۷۱- اثر کرے نہ کرے سن تو لے مری فریاد، ۳۳۸

۲۷۲- پریشاں ہو کے میری خاک آخردل نہ بن جائے، ۳۵۰

۲۷۳- دگرگوں ہے جہاں تاروں کی گردش تیز ہے ساقی، ۳۵۰ تا ۳۵۱

۲۷۴- مٹا دیا مرے ساقی نے عالم من و تو، ۳۵۲

۲۷۵- متاع بے بہا ہے در دو سوز آرزو مند، ۳۵۲ تا ۳۵۳

۲۷۶- اپنی جولان گاہ زیر آسماں سمجھا تھا میں، ۳۵۵

۲۷۷- اک دانش نورانی اک دانش برہانی، ۳۵۶

۲۷۸- یارب یہ جہاں گزراں خوب ہے لیکن، ۳۵۶ تا ۳۵۷

۲۷۹- ساسکتا نہیں پہنایے فطرت میں مرا سودا، ۳۵۹ تا ۳۶۳

۲۸۰- یہ یوں غزل خواں ہے پر سوز و نشاط انگیز، ۳۶۳ تا ۳۶۴

۲۸۱- وہ حرف راز کہ مجھ کو سکھا گیا ہے جنوں، ۳۶۴

۲۸۲- عالم آب و خاک و باد سر عیاں ہے تو کہ میں، ۳۶۴

۲۸۳- پھر چراغِ لالہ سے روشن ہوئے کوہ و دمن، ۳۶۷

۲۸۴- عشق سے پیدا نواے زندگی میں زیروہم، ۳۶۸ تا ۳۶۹

۲۸۵- میر سپاہ ناسر لشکریاں شکستہ صف، ۳۷۳

۲۸۶- زمستانی ہوا میں گر چہ تھی شمشیر کی تیزی، ۳۷۳ تا ۳۷۴

۲۸۷- خرد کے پاس خبر کے سوا کچھ اور نہیں، ۳۷۸

۲۸۸- افلاک سے آتا ہے نالوں کا جواب آخر، ۳۸۱ تا ۳۸۲

۲۸۹- ہر چیز ہے جو خود نمائی، ۳۸۳

۲۹۰- جب عشق سکھاتا ہے آداب خود آگاہی، ۳۸۵ تا ۳۸۶

۲۹۱- تازہ پھر دانش حاضر نے کیا سحر قدیم، ۳۸۹

۲۹۲- ستاروں سے آگے جہاں اور بھی ہیں، ۳۸۹ تا ۳۹۰

- ۹۳۔ خودی ہو علم سے محکم تو غیرت جبریل، ۳۹۱
- ۹۴۔ رہانہ حلقہء صوفی میں سوز مشتاقی، ۳۹۲
- ۹۵۔ کریں گے اہل نظر تازہ بستیاں آباد، ۳۹۶
- ۹۶۔ مری نوا سے ہوئے زندہ عارف و عامی، ۳۹۸
- ۹۷۔ ہر اک مقام سے آگے گذر گیا نہ نو، ۳۹۹
- ۹۸۔ کھونہ جا اس سحر و شام میں اے صاحب ہوش، ۳۹۹ تا ۴۰۰
- ۹۹۔ رباعی (ظلام بحر میں کھو کر سنجھل جا)، ۴۰۵
- ۱۰۰۔ رباعی (خرد سے راہرو روشن بصر ہے)، ۴۱۰
- ۱۰۱۔ رباعی (تری دنیا جہان مرغ و ماہی)، ۴۱۱
- ۱۰۲۔ رباعی (خدائی اہتمام خشک وتر ہے)، ۴۱۳
- ۱۰۳۔ رباعی (بہی آدم ہے سلطان بحر و برکا)، ۴۱۳
- ۱۰۴۔ دعا (ہے بہی میری نماز ہے بہی میرا وضو)، ۴۱۷ تا ۴۱۸
- ۱۰۵۔ مسجد قرطبہ، ۴۱۹ تا ۴۲۸
- ۱۰۶۔ عبدالرحمن اول کا بویا ہوا کھجور کا پہلا درخت، ۴۲۹ تا ۴۳۰
- ۱۰۷۔ طارق کی دعا، ۴۳۲
- ۱۰۸۔ لینین (خدا کے حضور میں)، ۴۳۳ تا ۴۳۶
- ۱۰۹۔ ذوق و شوق، ۴۳۸ تا ۴۴۲
- ۱۱۰۔ ملا اور بہشت، ۴۴۵
- ۱۱۱۔ الارض للہ، ۴۴۶ تا ۴۴۷
- ۱۱۲۔ لالہ، صحرا، ۴۴۸ تا ۴۴۹
- ۱۱۳۔ ساقی نامہ، ۴۵۰ تا ۴۵۷
- ۱۱۴۔ زمانہ، ۴۵۸ تا ۴۵۹
- ۱۱۵۔ فرشتے آدم کو جنت سے رخصت کرتے ہیں، ۴۶۰
- ۱۱۶۔ روح ارضی آدم کا استقبال کرتی ہے، ۴۶۰ تا ۴۶۱
- ۱۱۷۔ جبریل و ابلیس، ۴۷۳ تا ۴۷۵
- ۱۱۸۔ اذان، ۴۷۵ تا ۴۷۶
- ۱۱۹۔ محبت، ۴۷۶
- ۱۲۰۔ جاوید کے نام، ۴۷۷
- ۱۲۱۔ سوال، ۴۸۲
- ۱۲۲۔ نادر شاہ افغان، ۴۸۳
- ۱۲۳۔ حال و مقام، ۴۸۶
- ۱۲۴۔ سیاست، ۴۸۹
- ۱۲۵۔ ابلیس کی عرضداشت، ۴۹۲
- ۱۲۶۔ شاہیں، ۴۹۵
- ۱۲۷۔ ماہر نفسیات سے، ۴۹۷
- ”بال جبریل تمام شد“
- ۱۲۸۔ نہیں مقام کی خوگر طبیعت آزاد، ۵۰۳
- ۱۲۹۔ ناظرین سے، ۵۲۲
- ۱۳۰۔ لا الہ الا اللہ، ۵۲۷ تا ۵۲۸
- ۱۳۱۔ ایک فلسفہ زدہ سیدزادے کے نام، ۵۳۰ تا ۵۳۱
- ۱۳۲۔ زمین و آسمان، ۵۳۱
- ۱۳۳۔ علم و عشق، ۵۳۲ تا ۵۳۳
- ۱۳۴۔ ذکر و فکر، ۵۳۵
- ۱۳۵۔ توحید، ۵۳۷
- ۱۳۶۔ علم اور دین، ۵۳۸
- ۱۳۷۔ فقر و ملوکیت، ۵۴۲
- ۱۳۸۔ دنیا، ۵۵۰
- ۱۳۹۔ نماز، ۵۵۰
- ۱۴۰۔ فلسفہ، ۵۵۵
- ۱۴۱۔ مومن، ۵۵۸

۱۳۲۔ تقدیر، ۵۵۹ تا ۵۶۰

۱۳۳۔ تسلیم و رضا، ۵۶۵ تا ۵۶۶

۱۳۴۔ نکتہء توحید، ۵۶۶

۱۳۵۔ مہدی، ۵۷۴

۱۳۶۔ مرد مسلمان، ۵۷۳ تا ۵۷۴

۱۳۷۔ لاو الا، ۵۷۶

۱۳۸۔ مقصود، ۵۸۴

۱۳۹۔ زمانہء حاضر کا انسان، ۵۸۳

۱۵۰۔ سلطان ٹیپو کی وصیت، ۵۸۶ تا ۵۸۷

۱۵۱۔ مرگ خودی، ۵۹۳ تا ۵۹۴

۱۵۲۔ حکیم نطفہ، ۵۹۷

۱۵۳۔ غزل (ملے گا منزل مقصود کا اسی کو سراغ)، ۵۹۸ تا ۵۹۹

۱۵۴۔ جاوید سے، ۶۰۰ تا ۶۰۱ (صرف حصہ اول و دوم)

۱۵۵۔ نگاہ، ۶۱۶

۱۵۶۔ تیاتر، ۶۱۸

۱۵۷۔ شعاع امید، ۶۱۹ تا ۶۲۱

۱۵۸۔ امید، ۶۲۲

۱۵۹۔ غزل (دریا میں موتی اے موج بے باک)، ۶۲۵ تا ۶۲۶

۱۶۰۔ نسیم و شبنم، ۶۲۷ تا ۶۲۸

۱۶۱۔ اہرام مصر، ۶۲۸ تا ۶۲۹

۱۶۲۔ فنون لطیفہ، ۶۳۰ تا ۶۳۱

۱۶۳۔ شاعر، ۶۳۸ تا ۶۳۹

۱۶۴۔ ذوق نظر، ۶۳۳ تا ۶۳۴

۱۶۵۔ نفسیات غلامی (شاعر بھی ہیں پیدا علما بھی حکما بھی)، ۶۵۲

۱۶۶۔ آج اور کل، ۶۵۳

۱۶۷۔ ابی سینیا، ۶۵۷

۱۶۸۔ جمعیت اقوام، ۶۶۸

۱۶۹۔ فلسطینی عرب سے، ۶۷۱

۱۷۰۔ محراب گل افغان کے افکار [۵] (بید رسہ یہ کھیل یہ غوغاے روارو)، ۶۷۸

۱۷۱۔ محراب گل افغان کے افکار [۷] (رومی بدلے شامی بدلے بدلا ہندستان)، ۶۸۰ تا ۶۸۱

۱۷۲۔ محراب گل افغان کے افکار [۱۲] (لا دینی ولا طینی کس چیچ میں الجھاتو)، ۶۸۴ تا ۶۸۵

۱۷۳۔ محراب گل افغان کے افکار [۱۷] (آگ اس کی پھونک دیتی ہے برناو پیر کو)، ۶۸۸ تا ۶۸۹

۱۷۴۔ محراب گل افغان کے افکار [۲۰] (فطرت کے مقاصد کی کرتا ہے نگہبانی)، ۶۹۱

”ضرب کلیم“ تمام شد

۱۷۵۔ ایللیس کی مجلس شوریٰ، ۷۰۱ تا ۷۰۹ (صرف حصہ اول، حصہ دوم و سوم ترک کئے جائیں)۔

۱۷۶۔ تصویر و تصور، ۷۱۵ تا ۷۱۶

۱۷۷۔ عالم برزخ، ۷۱۷ تا ۷۲۰

۱۷۸۔ مسعود مرحوم، ۷۳۲ تا ۷۳۶

۱۷۹۔ آواز غیب، ۷۲۶ تا ۷۲۷

۱۸۰۔ ملا زادہ ضیغم لولابی کشمیری کا بیاض [۱] (پانی ترے چشموں کا تڑپتا ہوا سیما)، ۷۳۷ تا ۷۳۸

۱۸۱۔ ملا زادہ ضیغم لولابی کشمیری کا بیاض [۵] (دراج کی پرواز میں ہے شوکت شاہیں)، ۷۴۰

۱۸۲۔ سراج کبر حیدری صدر اعظم حیدرآباد دکن کے نام، ۷۵۳

۱۸۳۔ حضرت انساں، ۷۵۴ تا ۷۵۵

”ارمغان حجاز“ تمام شد

تمام شد انتخاب کلیات اقبال (اردو) بعونہ تعالیٰ

انتخاب کنندہ: شمس الرحمن فاروقی

اللہ آباد، ۲۰ اپریل ۲۰۰۰